

A VISEGRÁDI PALOTA KÁPOLNÁJÁNAK PADOZATA

A visegrádi ásatások során feltárt kápolna-padló feldolgozásával olyan kérdéseket vetünk fel, amelyek tisztázására ezideig még kísérlet nem történt. A múlt század 80-as éveitől 1945-ig számtalan esetben került elő Magyarországon középkori épületek és templomok feltárása vagy restaurálása során díszített téglapadozat-maradvány; sajnos legtöbbször már eredeti összefüggéseiből kiszakított szórványos anyagként. A velük együtt felmerülő kérdések (kor, eredet, megrendelők és kivitelezők, technikai eljárás) megoldása azonban elmaradt. A feldolgozást csak részben akadályozta a megfelelő ásatási megfigyelések hiánya, a döntő ok az volt, hogy az ilyen természetű anyag a kor polgári szemléletű kutatói számára nem sokat jelentett, figyelmüket a gazdag építészeti és szobrászati anyag kötötte le. A feldolgozások hiánya miatt az európai kutatás tudomást sem vett ilyen fajta emlékkanyunkról és egyetlen összefoglaló feldolgozás sem említi meg a hazai párhuzamokat.

Hogy a felvetődő kérdések összefüggéseire teljesebb képet kapjunk, néhány szóban ismertetnünk kell a középkori mintás téglapadozatok európai fejlődését.¹

A díszített téglákkal kirakott padló a középkor folyamán először a Közékelet országaival szoros kapcsolatokat tartó Spanyolországban jelenik meg. Az »azulejos« téglák színes-mázos megoldása a rendkívüli fejlett kézműiparral rendelkező országokban alakult ki. Az európai országok fezekassága a XII–XIII. században még alig ismerte a mázak alkalmazásának módjait, s ezért rövidesen új, a spanyolországitól eltérő eljárásokat fejlesztettek ki, amelyek a helyi kézművesgyakorlat fejlettségének és a helyi anyagoknak jobban megfelelnek. Franciaországban először az antik kőmozaikot utánzó téglapadlók készültek (St. Denis, XII. sz. m. f.), majd a nyersanyag természetének megfelelőbb új megoldásra térnek át. Ez abból áll, hogy a fából vagy téglából elkészített negatív mintát a megszikkadt agyagba nyomják, majd a mély felületeket fehér engobbal töltik ki, végül az egész felületet egyszínű mázzal borítják. Égetés után a minta világos, a háttér sötét színben válik el (ú. n. inkruszáló eljárás). A legkorábbi ilyen padlókat Franciaországban a XII. században jelentkeznek és a XIII. század folyamán már a belga és angol székesegyházak díszítésében is találkozunk ilyen megoldással (XLIV. t. 2.). Az ólomház használata azonban ebben a korban korántsem általános. Fejletlen égető berendezések, a nyersanyag ismeretlen tulajdonságai, a fejletlen kereskedelmi kapcsolatok és nem utolsósorban a mázanyagok drágasága lehetetlenné tette azt, hogy a francia eljárás szélesebb körben elterjedhessen. A XIII. sz. folyamán Elzász területén már egy egyszerűbb megoldás alakult ki. Ennél a téglá díszítését egyedül a benyomott negatív domború vagy homorú rajza adja, a színhatás felhasználása egészen elmarad. Technikailag két megoldást alkalmaznak, egyik esetben a lágy agyagot égetett anyagnegatív formában préselik, a másiknál a negatívot pecsétnyomószzerűen használják. Az utóbbi eljárás alkalmazásában véleményünk szerint nagy szerepet játszhatott az a technikai megoldás, amelyet a rajnavidéki selyemnyomók a XI–XIV. sz. folyamán már szelvében alkalmaztak. A nyomtatott szövetek díszítésére ugyanis fapecsétnyomókat használtak, oly módon, hogy a festékkel bekent dűcöt a kifeszített selyemre vagy vászonra nyomtatták. Az elzási padozat-megoldás alkalmazása a XIV–XV. sz. folyamán, elsősorban az egyházi rendeltetésű épületeknél egyre szélesebb körben terjed, s Anglia, Németország, Svájc, Ausztria és Csehország számos példával bővelkedik.

A megrendelő, a készítő, az alkalmazás helye döntően befolyásolták a padló mintáinak kialakulását. A templomok, kolostorok belső részében elsősorban az egyházi szimbolika motívumai jelentkeznek (szarvas, oroszlán, sas, griff, kentaur, bibliai jelenet) vagy stili-

zált növényi és mértani rajzok; a világi tárgyú ábrázolás nagyon ritka. A XII–XIV. sz. folyamán a kivitelezés is a kolostori műhelyekben folyik. Először csak saját szükségletre, később más kolostorok, sőt világi megrendelők számára is dolgoznak. A legnagyobb szerepet az oklevelek tanúsága szerint a cisztercita rend műhelyei vitték. A sok esetben teljesen megegyező minták elterjedése, egymástól távol fekvő pontokon való felbukkanása mind a kolostorok állandó és sokoldalú összeköttetései-nek eredménye.

A régebbi feldolgozások az emlékkanyag leírásánál csak az adatok rendszerezésére szorítkoznak. Így a mintakincs felsorolásánál gyakran megemlítik, hogy annak túlnyomó része románkori példák alapján készült, de ennek indítékait nem tárják fel. Jelen feldolgozásunkban megkísérelünk rávilágítani a jelenségek társadalmi okaira. Az áttekintése után megállapíthatjuk, hogy a rendi műhelyek mintakincsének zárt köre az egyháznak a műhelyekre gyakorolt irányításának eredménye. Jellemző adat például az a francia oklevél, amely 1210-ből egy Bolbec-i szerzetest említ, aki különösen jártas a »carrelage« mesterségében, s akinek a rendi gyűlés előírja, hogy csak a rendházak számára dolgozzon, és csak olyan egyszerű díszítmények felhasználásával, amelyek a rendnek megfelelnek.² A fejlődést hátráltató szempontok érvényesülése eredményezi azután a gyakran 200–300 éves minták változtatás nélküli alkalmazását. Gyakori az az eset is, hogy a régebbi lekopott padozat pótlására az eredeti negatívokból készítenek új téglákat, vagy ha a régi dűc megsemmisül, a téglákról vett lenyomatok alapján készítik el az újat. Eközben gyakran fordul elő az is, hogy egy-egy felismerhetlenné váló részlet újrafaragásakor az állatláb vagy a fark végződéséknél az újabb ízlésnek megfelelő gotikus levéldíszítményt alkalmazza a faragó. Összehasonlítottuk a kor egyéb iparművészeti emlékeit a padlók mintakincsével, s arra az eredményre jutottunk, hogy az új minták készítésénél döntő szerepet játszottak a kor textilművészeti emlékei is. Így például az egyházi használatban álló XIII-i délnémet himzéseken találtunk olyan mintákat, amelyek egyezései olyan nagymérvűek a téglák mustráival, hogy bennük egyszerű stílus-párhuzamnál többet kell látnunk. Kézenfekvő megoldást jelentett a dűcök faragója számára a kolostor használatában álló dalmatikák vagy pluviálék mustráinak lemásolása. A textilemlékek közvetítő szerepével jelentkeznek régi keleti (perzsa, majd bizánci) díszítmények (kettős körbe foglalt oroszlán, griff, állatküzdelem). Ezek felhasználásakor eredeti jelentésük feledésbe merül és egyházi jelképként új értelmet kapnak. Miután átvételüknél ilyen szempontok érvényesülnek, a szövetek díszítő elemeinek felhasználása a minták gyarapodása mellett sem hozhatott döntően újat a mesterségben (XLIV. t.).

A mintakincs és a technika terén döntő változás csak a világi mesterek megerősödésével indulhatott meg. A felemelkedő polgársággal együtt növekvő városi ipar a XIV–XV. sz.-ban már új, fejlődő technikai fogásai (engob, zöld, sárga, barna, sőt néha kék máz használata, majd az olasz majolika-technika átvétele) segítségével egyre jobban érvényre jut a sematizáló kolostori készítményekkel szemben. A korabeli források részletes adatokat nyújtanak nemcsak a megrendelők személyére és az árakra, de a kivitelezés körülményeire is. Gyakori eset, hogy az iparos csak a technikai kivitelezést végzi (égetés, a téglák lerakása), a formákat már a feudális úr udvari művésze készíti el. A németalföldi adatok szerint az egyszerű téglák készítése a csereseppek, a díszesebbek a fazekasok hatáskörébe tartozott. Utóbbiak és a festőcéh között gyakran elszámolási viták vannak, ami arról tanúskodik, hogy a minták készítésében ezek is szerephez jutottak.

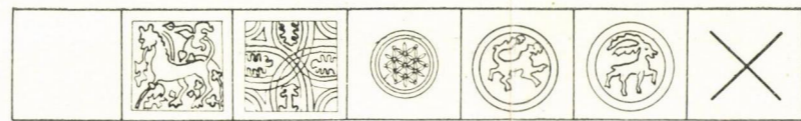
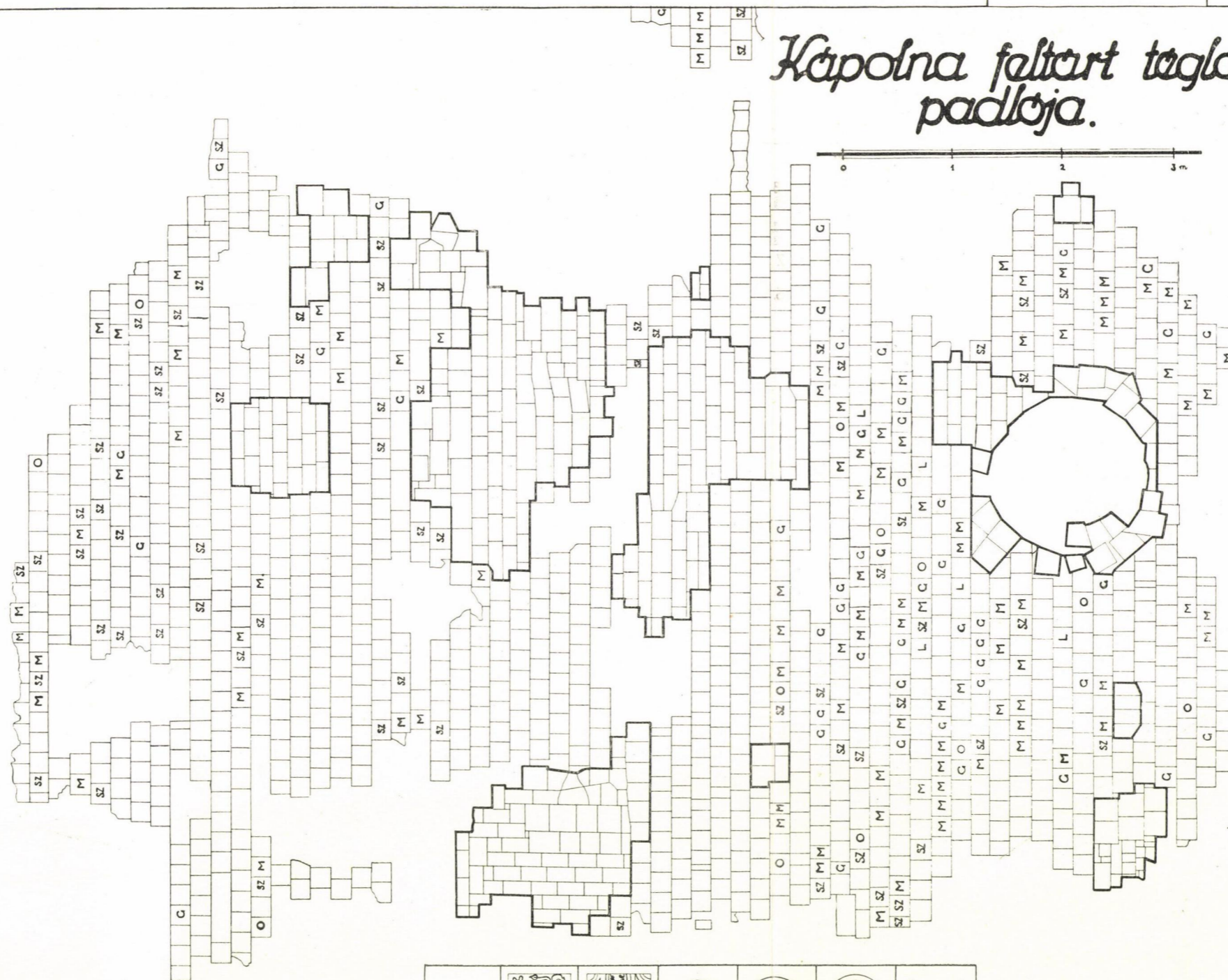
* *

¹ *Viollet-le Duc*, Dictionnaire raisonné de l'Architecture. T. II. — *R. Forrer*, Geschichte der europäischen Fliesen-Keramik (Strassburg, 1901.). — *A. Lane*,

Guide to the collection of Tiles (London, 1939).

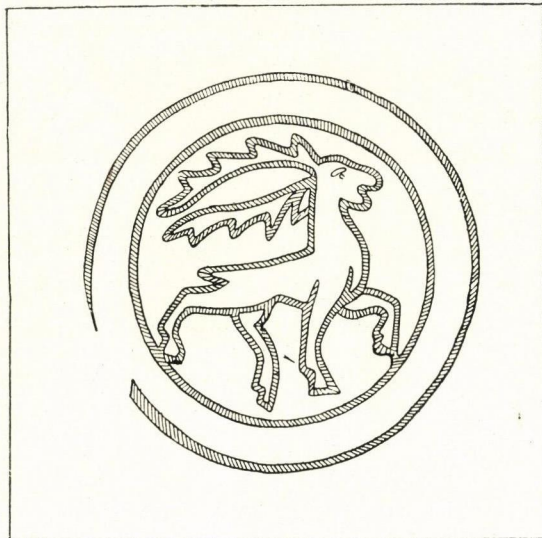
² *M. Aubert*, L'architecture cistercienne en France (Paris, 1947), 146.

Kápolna feltart tegla padlója.

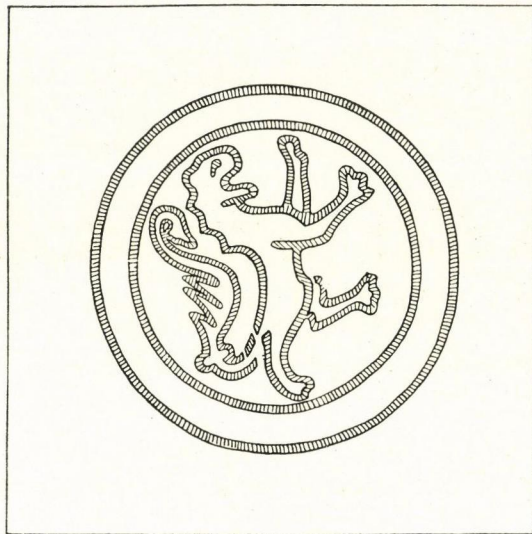

G L M O SZ *tégla hiányzik*
sima tégl • *griff* • *levél* • *mérműves* • *oroszlán* • *szarvas* • *csak lenyomat*

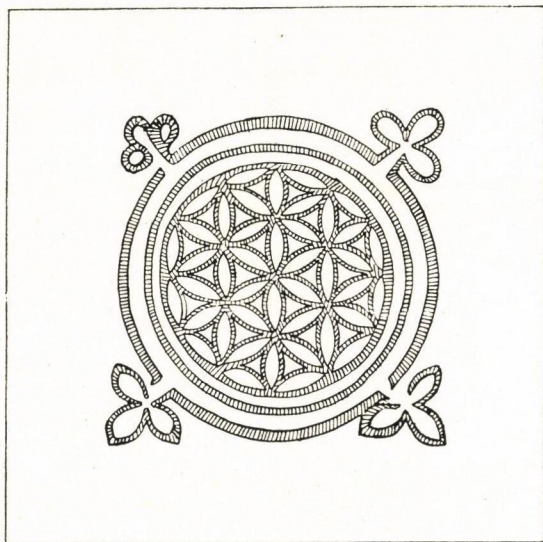
1. kép. A visegrádi palota kápolnájának padlója. — Фиг. 1. Пол часовни Вышеградского дворца. — Fig. 1. Pavé de la chapelle du château de Visegrád.

1.

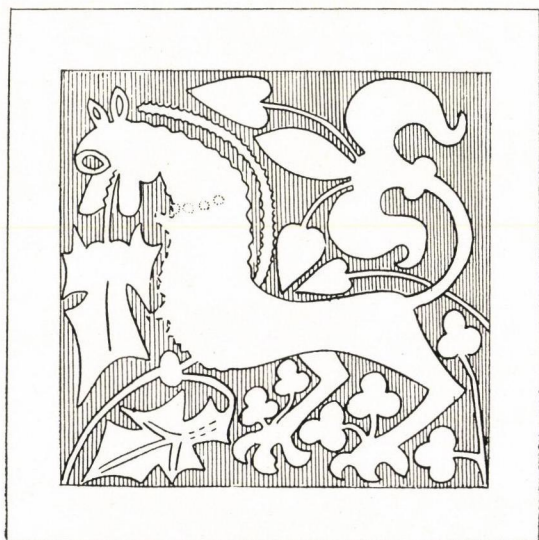
2.

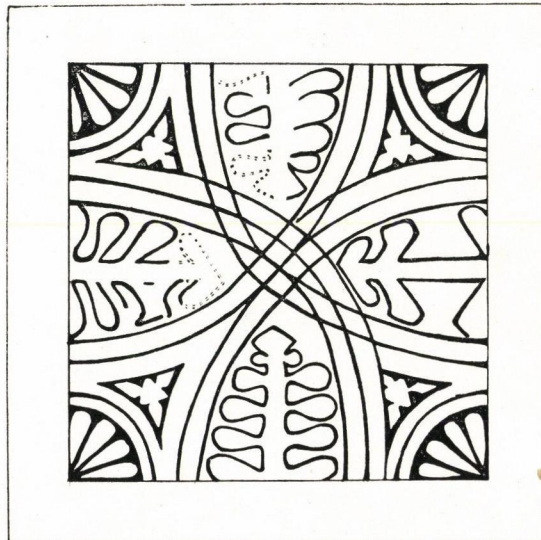
3.

4.

5.

6.

2. kép. A visegrádi palota kápolnájának padlótéglaí (XIV. sz. m. f.). — Фиг. 2. Половые кирпичи из часовни Вышеградского дворца (XIV столетия) — Fig. 2. Les briques du pavé de la chapelle du château de Visegrád. (IIe moitié du XIVe siècle)

Az utolsó átalakítás után egyszerre négyfajta padozat feküdt a visegrádi kápolnában. A hajóban négyzetes, rézsús oldalú, díszített vagy sima padlótéglák; a hajó hátsó harmadában terrazzopadló; foltokban közönséges falazótéglából és töredékekből lerakott pótlás; végül a szentélyben kisméretű mázas téglák. Az első csoport hat típusból áll:

1. Négyzetes téglá, benyomott díszítése kettős körrel keretezett jobbra néző szarvas (2. kép. 1., XLIII. t. 1.). 128 darab került elő.³

2. U. o. Benyomott díszítése kettős körbe foglalt jobbra néző oroszlán (2. kép. 2., XLIII. t. 2.). 21 darab.

3. U. o. Benyomott díszítése kettős körbe foglalt hat karéjos rozetta-motívum végtelen mintája. A külső körből négy átlós pontján háromkaréjos levéldísz fejlődik ki (2. kép. 3., XLIII. t. 3.). 131 darab. Az 1–3. téglák mérete 17,5–18 × 17,5–18 cm, v : 3–3,5 cm.

4. Benyomott díszítése kettős körrel keretezett, jobbra néző, kiterjesztett szárnyú sas, fején koronával. Egyetlen példányban került elő. Méretei : 18,2 × 18,5 cm, v : 3 cm (2. kép. 4. XLIII. t. 4.).

5. Benyomott díszítése négyzetes tükörből plasztikus kiemelkedő, balra forduló kétlábú állatalak. Háta mögé kunkorodó farkának végződése stilizált liliom, melynek szirmai közül 1–1 hosszúszerű levél nő ki. U. így 2–2 löhere alakú levél sarjad karmai felett is. Az állatnyelv sarkos, hasított levélben végződik (2. kép. 5., XLIII. t. 5.) 70 darab. Méretei : 18 × 18 cm, v : 3 cm.

6. Benyomott díszítése négyzetes tükörben kettős, egymást szelő negyedkörök rendszere. A sarkokban negyed rozetták, máshol stilizált levélrajzok töltik ki a szabad cikkelyeket (2. kép. 6., XLIII. t. 6.) 6 darab. Méretei : 18 × 18 cm, v : 3 cm.

A közölt darabok két különböző körbe tartoznak. Az első három kettős körbe foglalt rendszerével archikus jellegű. Főleg az állatalakok leegyszerűsített rajza tanúsítja, hogy itt régen használt, gyakran előforduló minták mechanikus átvétele történt. Egyedül a 3. típus készítésénél törté át a körkörös elrendezést a készítő a sarkok levéldíszítményeivel, ezek azonban, a belsőnek pontosan kiszámított, biztos rajzú rendszerével szemben már gyengén sikerültek. Az első három típus Visegrádon kívül is előfordul. Az esztergomi ásatások során a palota emeleti helyiségeiben nagy számban kerültek elő padlótéglák, köztük ez a három típus is.⁴

Az első típus ismert még az esztergomi Lőrinc-templom ásatásából is. A darabok részletesebb vizsgálata során megállapíthattuk, hogy a 2. és 3. típust ugyanazzal a nyomódüccal készítették, mint az esztergomi téglákat (1. pl. a bal felső saroklevél egyező kialakítását mindkét helyen : XLVI. t. 1–2.). Egészen más körbe tartozik az 5. típus. Az első három bevészt rajza helyett itt a készítő a domború díszítést négyzetes tükörbe helyezte, s igyekezett annak egész terét felhasználni. Valószínűleg a griff-motívum valamely általa ismert formájából indult ki, de azt teljesen átforgalmazta. A 6. típus is négyzetes tükört tölt ki, de gyenge rajzú. A külföldi párhuzamok tárgyalásánál még látni fogjuk, mennyire félreértette az általa ismert példákat.

A készítés technikai menete a visegrádi téglák esetében teljesen egyező. A rézsús oldallal ellátott formaszekrényt átgyúrt, nedves agyaggal töltötték ki (anyagában a korabeli téglák minőségét nem haladja túl), majd a felesleget lesimították. A megszikkadt agyagba ezután a pecsétlő-szerűen használt düccot belenyomták. A minta elhelyezkedése ezért nem szabályos, gyakran a szélek felé tolódik. Az 1–3. típus darabjain megfigyelhető néha a dücc szélének lenyomata is. Az egyik rozettás díszű téglá készítésekor az első lenyomat nem sikerült, s a mester a téglát újra nyomta. Amint az európai anyag

³ Az egyes típusok között számadata csak megközelítő pontosságú, mert a nagyon töredékes darabok mintája csak restaurálás után ismerhető fel.

⁴ Gerevich T., Románkori emlékek. 208.

⁵ Az egyik griffes téglá felületét az engobe felett még vörös festés is fedte, de erősen kopott maradványai nem árulják már el, hogy a színezés milyen mintát adott. Engobos megoldásukkal a visegrádi téglák eddig egyedül

áttekintésénél már mondtuk, a domborművű tégláknál a máz használatát kikerülik. A visegrádi téglák készítői mégis megkísérelték a színhatás fokozását. Minden típus esetében találkoztunk olyan darabokkal, amelyeknél a mélyebb felületeket fehér engobe töltötte ki: így a minta fehér vonala jobban szembeötlött (XLIII. t. 3.). Miután máz a téglát nem fedte, ez a fehér bevonat a használat folyamán gyorsan kikopott, lepattogzott.⁵

Az 1–3. típushoz legközelebb a rajnavideki emlékkör áll a külföldi anyagban. Forrer és Lane munkájukban a német, svájci és ausztriai hasonló anyagot is e terület kisugárzásához számítják. A szarvasos téglá párhuzamait Ulm (XLV. t. 4.), Bacharach (Rajnavidek) (XLV. t. 1.); Konstanz és Amorbach (Unterfranken), (XLV. t. 6.) anyagában találhatjuk meg, főleg egy strassburgi példány rokonsága szembeötlő (XLV. t. 7.). Az oroszlános téglához formailag legközelebb Ulm, München (XLV. t. 8.) és Konstanz területén talált téglák állanak (XLV. t. 5.). A felsorolt darabok kormeghatározása elég bizonytalan (XIII–XIV. sz.), a legszűkebb időhatárok közé még a konstanzi leletek szoríthatók. Ezek Forrer véleménye szerint 1310, legkésőbb 1346 körül készülhettek.⁶ Az 5. típus domború faragásával egyező kialakítású téglá külföldön már jóval kevesebb akad, csak a S. Urban kolostor (Svájc) műhelye,⁷ Heilsbronn (H. b. Ansbach; XIV. sz. XLV. t. 3.), valamint a prágai műhely (XIII. sz. v. – XIV. sz. e.) készít ilyen megoldású darabokat, de egyező motívumot nem ismerünk innen sem. Az emlékei viszonylag zárt köré talán lehetővé teszi egy különálló középeurópai kör anyagának elkülönítését. A 6. típus mértani rendszerével rokon megoldások (Franciaország, Köln, Worms, Ulm) eredeti díszítőrendszere csak több, legalább négy téglá egymás mellé helyezésével fejlődik ki. A visegrádi téglá teljesen egyedül áll az európai anyagban, mert díszítő rendszere folyamatosságát a helytelenül alkalmazott keret megszakítja. Így végtelen díszítménye csak rajzban rekonstruálható (3. kép.). Készítője a végtelen minta felbontása, ill. lemásolása közben elkövette azt a hibát, hogy ugyanolyan nagyságú dűcba faragta a mintát, mint amekkorákat az alakos díszítésű darabokhoz használtak. Így a téglá szélén a lenyomat keretét hagy, amely az eredeti végtelen rajzot a padozat kirakásakor elvágja. Az a körülmény, hogy e típusból csupán hat darab volt a kápolnában, arra mutat, hogy a hiba miatt az ilyen darabok készítését abba is hagyták. Az 5. típus összehasonlítása az európai anyaggal arra mutat, hogy egyedi darabban van dolgnak, amely készítőjének önálló alkotása.

Míg az esztergomi példányok előkerülésekor biztos nyom készítési idejük meghatározására nem mutatkozott, a visegrádi feltárás e tekintetben is nyújt támpontokat. Az építkezés megindulása ezen a helyen⁸ az 1350-es évekre tehető, a padozat csak ez után készülhetett el. Az 1952. évi feltárások folyamán a palota É-i szárnya melletti udvarban anjoukori rétegből került elő három padlótéglá (1. és 3. típus). Az itteni leletanyag így a padló készítésének felső időhatárát is megadja. A külföldi párhuzamok szerint a többi típus kora sem későbbi; de megtartásuk foka sem mutat arra, hogy rövidebb ideig álltak volna használatban. A díszítmények jellege, konzervatív mintakínese, technikája mind arra vallanak, hogy készítésük ugyanúgy rendi műhelyek keretében történt, mint a hasonlókorú külföldi anyagnál az bizonyítható. Az 1–3. típusok esetében azt is tudjuk, hogy a műhely Esztergomot is ellátta. A műhely fennálltának körülményeit, pontos helyét, a munka szervezete csak okleveles adatok felbukkanása, újabb leletek előkerülése világíthatja meg.

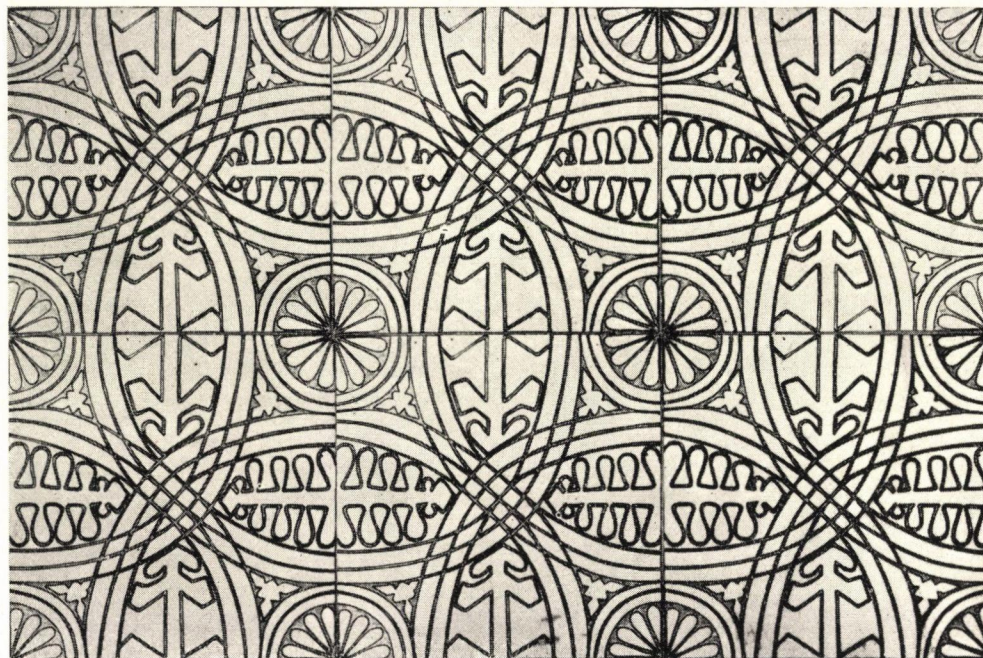
Az ásatási megfigyelések tanúsága szerint az anjoukori kápolnát a XV. sz.-ban átalakították. Ekkor a szint

állanak a magyar anyagban. Hasonló eljárás az európai emlékek körében is ritkán fordul elő. Úgy hisszük, a korabeli gyakorlatban sokkal elterjedtebb lehetett, de könnyen pusztuló nyomai miatt a kutatás előtt ismeretlen maradt.

⁶ Forrer, i. m. 73.

⁷ XIII. sz. k. – XIV. sz. derekig működik.

⁸ Dercsenyi, Visegrád műemlékei. 80.

3. kép. Visegrád, kápolna-padló 6. számú téglatípusának eredeti végtelen mintája. — Фиг. 3. Вышеград. Образец типа половых кирпичей № 6 в часовне. — Fig. 3. Visegrád. Dessin original de la chapelle. Reconstruction après la brique № 6.

megemelésével a még használható téglákat átrakták, majd az egyre nagyobb pusztulásuk következtében létrejött hiányosságokat egyszerű falazótéglákkal töltötték ki. Mátyás uralkodása alatt a belső tér új díszítése a szentély padozatára is kiterjed. Az itt lerakott mázas téglák (fehér engob felett barna, arany-sárga, kétféle zöld, lilásbarna ólomázzal, $11 \times 11 \times 2$ cm méretben) technikai kivitelének fejlettsége, úgy, mint a budai vári és nyéki téglák esetében, már a világi műhely

jelentkezése. A budai kézművesek között valószínűleg a XV. sz. m. felétől kezdve honosodnak meg a padló-tégla-készítők. Egy 1505-ös és egy későbbi bordézsma-lajstrom egy »padimentumgyártó«-t említ a budai szőlőbirtokos polgárság sorában,⁹ ami nagyobb számú, hasonló mesterséget űző — de szegényebb és így jegyzékbe nem vett kézművesre enged következtetni.

Holl Imre

THE PAVEMENT OF THE CHAPEL IN THE PALACE OF VISEGRÁD

In the Mohammedan countries which had attained a high level in handicrafts, coloured glazed tiles were used for covering walls and floors; but these tiles did not pass beyond the territory of Spain. Owing to the less developed state of handicrafts, in France, later also in Alsace, floor tiles were made with a simpler technique, suited to local materials and methods of work (encrusted unicolour glazed tiles; unglazed tiles with stamped ornamentation). A survey of the European material shows that, between the 12th—14th centuries, the limited range of the patterns as well as the archaizing, stereotyped style of the floor tiles made in the workshops of the monastic orders reflect the directing influence exercised by the church on the workshops. The closed character of the patterns employed is further reinforced by the circumstance that monasteries, connected by the bonds of a common organization, copied one another's products. The agreement of tile ornaments with the patterns of contemporary textile fabrics used in church life indicates that, in making tiles, the monastic workshops often borrowed these textile ornaments (Plate XLIV, 1). The urban artisans, rising together with the bourgeoisie of the towns, gradually ousted, in the course of the 14th—15th centuries, the conventionalized products of the monasteries. The process was hastened by the

developing technique of artisan work, the use of a novel ornamentation suited to contemporary taste.

According to observations made during the excavation, the pavement of the Visegrád Chapel (Fig. 1, Plate XLVI, 3) must be assigned to the second half of the 14th century; in the course of 15th century restoration, when the original pilasters were chiselled off, the remains of the pavement were placed higher. At a later date, simple wall-bricks and terrazzi were used to fill up the gaps. The ornamentation of the tiles with chamfered sides was made by means of blocks used as stamps, the deep surfaces being encrusted with white engobe. Since the surfaces remained unglazed, the white incrustation has peeled off in the course of time (Plate XLIII, 3). Among the foreign material, it is chiefly floor tiles from the Rhine District that show parallels both in technique and patterns to Types 1—3 (Fig. 2, 5) and Plate XLIII, 1—3). The protuberant ornaments of Type 5 (Plate XLIII, 5, Fig. 2, 5) agree technically with the floor tiles of the monasteries of St. Urban (Switzerland), Heilsbronn bei Ansbach, and Prague. The geometric patterns of Type 6. (Plate XLIII, 6, Fig. 2, 6) may be paralleled from material found in France, Cologne, Worms, and Ulm. The craftsman responsible for the tiles at Visegrád committed, however, the mistake of carving the pattern on a block smaller than the size of the floor tile. As a result, the framing of the tile cuts off the endless pattern which can only be reconstructed in drawing (Fig. 3).

During the reign of King Matthias Corvinus the chapel was given new internal decoration. It must have been at that time that the floor of the chancel was

⁹ »Farkas Pagimenthomgyartha...« (1505-ös budai tizedjegyzék. Orsz. Lev. Dl. 38658.),

»Farkas pagimenthomgiartha in Tassental...« (1510-es tizedjegyzék, veszprémi káptalan magánlevéltárában.) Bárfai-Szabó L. gyűjtéséből).

covered with lead-glazed tiles in yellow, brown, and three shades of green; but these tiles were already the products of the flourishing handicraft industry of Buda. Tiles similar to those at Visegrád were found in the Castle of Buda and the king's hunting-seat at

Nyék. As early as 1505, there is documentary evidence that among the burghers holding vineyards at Buda there were also master craftsmen engaged in making floor tiles.

I. Holl

ÁRPÁDKORI TEMETŐ KARDOSKÚTON

Kardoskút vasúti állomása Orosháza—Mezőhegyes közötti vonalon, Orosháza és Gyulamező között fekszik. Hódmezővásárhely (Csongrád vm) keleti határából a közelmúlt években csatolták Békés vm-hez, s ma azt a területet nevezik így, amely az állomás mellett húzódó Tótkomlós—Orosháza közötti kövesúttól Ny-ra esik. Az út ellenkező oldalán lévő Hatablaki Kápolna-dülőig terjedő területrezt Hatablak-nak nevezik. Hogy itt a két terület elnevezésében valamelyes eltérés történt, az kétségtelen. Hatablak régi területének erősen bele kellett nyúlnia Kardoskút mai területébe. Ez utóbbit ugyanis a Kardos-nemzetség XVIII. sz. végén itt állott baromitató kútjáról nevezték el.¹ Hatablak mint helységnevé, ha nem is szerepel az oklevelekkel is igazolható falvak között, igen valószínű, hogy annak az Árpádkori falunak a nevét őrizte meg, amelynek templomát, illetve annak maradványait a szóhasználat Hatablaki Kápolnának nevez.

A kardoskúti vasútállomástól D-re 1½ km távolságra, Tótkomlós—orosházi kövesút és Hatablaki Kápolna-dülő keleti szögletében van az a terület, ahol Zalai Gergely földjén, 1894. augusztus 11-én Varga Antal tanár ennek az ú. n. Hatablaki kápolnának a romjait ásatta. Ez alkalommal kisebb templom alapjait² s a körülötte lévő temetőt háborítatlan sírját tárta fel. A sírokból két nyitott végű, bronz hajkarika került elő. Ugyanekkor, közvetlenül a templom romjai mellett, rövidszárú, szélestollú és nagytarjú vaskulcsot és edényszerpet is találtak.³ Ezeket a hódmezővásárhelyi határban egykor fennállott községek területén előkerült régészeti leletek ismertetésekor Bálint Alajos⁴ és Széll Márta⁵ is számbaveszi.

Széll Márta azonban téves utakon járt, amikor a templom helyét a dolgozatához mellékelte térképen⁶ a Tótkomlós—orosházi kövesúttól nyugatra, Pusztaközpontra (tanyaközpont) vezető dülőnt mentére helyezte, mert Zalai Gergely egykori földje — mint láttuk — az országot ellenkező oldalán fekszik, s ma Fekete József Pt. 320. sz. tanyájához tartozik (1. kép. 1. ábrán az 1-ső nyíl a templom helyét jelzi).

A tanya mögött — attól északkeletre 100 m-re — van az az alig szembetűnő kőralakú emelkedés, amelyen a hajdani templom maradványai — (tégla-terméskő darabok) ma is meglátszanak. A környező területen pedig az elpusztult község felszíni nyomai is kivehetőek. Erről a területről a szomszédos Búbik István-földről az elmúlt években szántás alkalmával került elő az alábbi szórványos anyag: I. István (1. kép. 18),⁷ III. István érme (1. kép. 17),⁸ frisachi ezüst érem (1. kép. 15),⁹ S-végű ezüst hajkarika (1. kép. 13),¹⁰ bronzfejes

gyűrű, bevésett kiterjesztett szárnyú madárral (1. kép. 16a—16b),¹¹ hegyes kúpos tövisű vassarkantyú töredéke (2. kép. 6),¹² két kézimalom-kő.¹³ E leletek kétségtelenül azt igazolják, hogy már a XI—XII. században kisebb falutelepülés állott ezen a helyen.

Ilyen előzmények után érthető érdeklődéssel vettük az 1952. év tavaszán a földtulajdonos jelentését, hogy a templom omladékaival fedett kiemelkedés délnyugati szélénél — a tanyaépülettől 103 m-re egy 7 × 3 méteres gödör ásása közben csontvázakat találtak. Az orosházi Szántó Kovács János Múzeum vezetője e sorok íróját küldte ki, aki május 2-án a szelvényen 14 sírt tárt fel az alábbi eredménnyel:

1. sír. Mélysége 70 cm. Gyermekek csontváz. Irányítása: Ny—K. Hossza 114 cm. Karjai a test mellett kinyújtva. Csontok elporladtak. Mellékletei: 1. Mindkét halántékon 3—3, 1,6 cm átmérőjű, kerek átmetzetű vékony huzalból készült S-végű bronz hajkarika; kettő szétomlott (1. kép. 2—5). 2. Nyakán egy kerek s egy henger formájú zöld üveggöngy (1. kép. 11—12). 3. Jobb kulcsont és a gerincoszlop csatlakozásánál két félgömbből álló, sima bronz füles gomb (1. kép. 7.) volt.

2. sír. Mélysége 85 cm. Férfi csontváz. Irányítása: Ny—K. Hossza 165 cm. Karok nyújtva. Szorosan a testhez záródtak. Csontok elkorhadtak. Melléklete nem volt.

3. sír. Mélysége 90 cm. Férfi csontváz. Irányítása: Ny—K. Hossza 158 cm. Karjai a test mellett kinyújtva. Feje jobbra fordítva. Koponya közepes, csontok rossz fenntartásúak. A sír fenékén eredeti fekvésben talált tölgyfamaradványokból megállapítható volt, hogy a halott a 3. képen látható formájú tölgyfa deszkalapra volt helyezve; jobb és bal válla a kulcsont alatt, egy-egy hosszú vas szeggel függőleges irányban a deszkához volt szegelve. A deszkalap méretei: 162 × 51 × 4,5 cm. A szegkek kovácsolt vasból készültek és szeglecs metszetűek. Fejük két oldalt laposra kovácsolt és háromszög alakban kiszélesedik (2. kép. 1—2). Hosszúságuk 17 cm. Jobb medence tányéron Szent László ezüst dénára (1. kép. 14; C. N. H. I. 32.) A felső lábcsárazak között szemcsésen iszapolt, feketésszürkére égetett edény hullám-vonalakkal díszített töredéke volt (2. kép. 10).

4. sír. Mélysége 76 cm. Férfi csontváz. Irányítása: Ny—K. Hossza 163 cm. Feje balra fordítva, karjai a test mellett kinyújtva. A csontok rossz megtartásúak. Melléklete: 1. Az állkapocs bal oldalánál teljesen elmállott S-végű hajkarika maradványa. 2. A jobb kulcsont felett kerek átmetzetű huzalból való, ezüst S-végű hajkarika volt (1. kép. 6). Átm.: 2,7 cm.

¹ Hódmezővásárhely város mérnöki hivatalában van egy XVIII. sz. végéről való térkép, mely a kutat a jelzett területen ábrázolja is.

² Képét Szilasegyháza falu történeténél közli *Szeremley S.* (Hódmezővásárhely története. II. Budapest, 1901. — 432. 40. k.)

³ Képüket lásd: *Szeremley* i. m. 443. 41. k.

⁴ *Bálint A.* Dolgozatok, 1937. Szeged.

⁵ *Széll M.*, Dolgozatok. 1940. (Szeged). 176. 1.

⁶ U. o. 169. I. 2. k.

⁷ *Réty L.*, CNH. I. kt. Budapest. 1899. 2. k.

⁸ *Réty*, i. m. 123.

⁹ *Harsányi P.*, Num. Közl. XI. évf. 1912. 48—60. VII. t. 18. k.

¹⁰ Hasonló a Szeged Makkos-erdői X—XI. sz. temető-

ből előkerült hajkarikához. *Széll M.*, i. m. XXX. t. 3. k.

¹¹ Teljesen azonos formájú gyűrűt közöl a malajdaki B. és Szentés—Szentlászlói temetőből *Széll M.* Dolgozatok. 1943. (Szeged), LXIX. t. 1. és Folia Arch. III—IV. évf. (Budapest, 1941.) 228—241.

¹² Analógiája Szeged — Kötőrezen került elő. — *Széll M.*: Dolgozatok. 1943. (Szeged), LXIX. t. 1. k.

¹³ A tanyaépülettől északra kb. 100 m-re, Búbik István földje mellett mélyszántás alkalmával találtak. Anyaguk durva és szemcsés. A felső kő örlőfelülete homorú, középvonalában árfúrva. Az átfúrás alsó felén téglalapalakú vas szerkezeti rész negatív formája látható a kőbe faragva. Az alsó kő örlőfelülete kissé domború és kisebb nyílással van átfúrva. Átmérőjük: 50, vastagságuk 6—8 cm. A köveket Méri István a Történeti Múzeumba szállíttatta.